

Tódor Erika-Mária: Hétköznapi kétnyelvűség. Nyelvhasználat, iskolai nyelvi tájkép és nyelvi én a romániai magyar iskolákban

(Budapest: Ráció Kiadó – Szépirodalmi Figyelő Alapítvány. 2019. 251 lap)

Tódor Erika-Mária több évnyi kutatásainak eredményeit foglalta össze egyik legújabb kötetében. Szociolingvisztikai, alkalmazott nyelvészeti és nyelvpedagógiai szempontú tanulmányainak közös célja az volt, hogy feltérképezze a különböző erdélyi magyar nyelvi környezetekben, kisebbségi létben működő oktatási intézmények nyelvhasználati szokásait.

A kötet nyolc fejezetre tagolódik, amelyet román, majd angol nyelvű összefoglalók követnek. Az első fejezet a kötetben használt fogalmakat és jelentéseket járja körül. Tömör, mégis tartalmas összefoglalót nyújt a nyelvi tájkép, a vizuális nyelvhasználat, továbbá az erdélyi magyar kisebbségi helyzetből adódó kétnyelvűség magyar és nemzetközi szakirodalmáról. Meggyőzően érvel amellet, miért érdemes kiemelt figyelmet fordítani az iskolai nyelvi tájképre: azért, mert belső képet tár fel az oktatási környezet dinamizmusáról, az iskola és a külső nyelvi környezet viszonyáról, továbbá célzottan alkalmazva a nyelvi tudatosság és más (pl. pragmatikai) kompetenciák fejlesztését, a szókincsgazdagítást, a nyelvgyakorlást, a többnyelvűség és a sokszínűség megtapasztalását, vagyis, egyfajta tanulásszervezési lehetőségként, a (nyelv)tanulást is támogatja. Kisebbségi tannyelvű iskolák esetén a nyelvi tájkép még különösebb figyelmet érdemel, mert rejtett módon az intézmények valódi értékrendjéről árulkodhat, egyfajta tükörképet állít egy adott iskola nyelvi ideológiáiról is. Emellett a múltbeli állapotokról is tanúskodik, gondoljunk például egy intézmény névváltoztatásait őrző dokumentumaira, vagy a valaha ott végzett diákok tablóira.

A kötetben tárgyalt kutatás módszertanának pontos megismerése után (2. fejezet) a további fejezetek egy-egy részkérdést elemeznek az összegyűjtött adatok alapján. A harmadik fejezet az erdélyi magyar tannyelvű iskolák nyelvi tájképének múltját és jelenét mutatja be az interjúalanyok visszaemlékezései segítségével. A személyes történetek idézésével érzékletes képet kap az olvasó az 1950–1960-as években az iskolákban megjelenő „vörös sarkok”-ról és a személyi kultusz bizonyos időközönként módosuló központi alakjairól, a magyar nyelv egyre szigorúbban vett háttérbe szorításáról és a román ajkú tanárok kihelyezéséről a tömbmagyar települések iskoláiba, amely erőltetett tannyelvűváltást is eredményezett, majd az 1989-es forradalom utáni váltásról. Külön alfejezet foglalkozik a vizsgált magyar tannyelvű iskolák mai környezetével, ahol részletes és szemléletes táblázat foglalja össze, hogy a nyelvi tájkép mely funkcióira és tartalmaira milyen példák találhatók az egyes intézményekben (57–59. lap). Így például formatív, oktató-nevelő szerepet töltenek be az egyes tantárgyakkal kapcsolatos tanulást támogató anyagok (pl. írók, költők portréi, helyesírási szabályok magyar, illetve román nyelv és

irodalom tárgyhoz, térképek földrajz vagy történelem tárgyhoz stb.), de a diákok eredményeinek és munkáinak a kiállítása is, míg szimbolikus szereppel bírnak az iskolai tanórán kívüli tevékenységekről született beszámolók, vagy maguk a rendezvények, a diáktanács munkája révén megvalósuló események, a színházi előadást vagy tábort reklámozó kereskedelmi hirdetések, az iskola névadója, zászlója és története, a helyi szokások és népművészet megjelenése, és olyan további szimbólumok, mint például jeles személyiségek portréi. Érdekes megvizsgálni, hogy ezek az elemek milyen rejtett nevelési szemléletről árulkodnak egy-egy iskolában. A szerző általános következtetései a meglátogatott intézmények alapján: A bölcsészettudományi és természettudományi ismeretek erőteljesebb hangsúlyt kapnak a reáltudományokhoz képest; az iskolák nyilvános tereiben gyakori az eredménycentrikusság és a versenyszellem, míg a tantermekben a folyamatközpontúság; a nyelvtanításra vonatkozó anyagok a nyelv státusától (anyanyelv, államnyelv, idegen nyelv) függetlenül norma-, illetve folyamatcentrikusak is lehetnek; falusi intézményekben erőteljesebben érzékelhető a helyi szokások és népművészet bemutatására való törekvés a városiakhoz képest; a kiállított, különböző országok kultúráját bemutató projektmunkák tanúsága szerint minden intézményben foglalkoznak interkulturális neveléssel. Az iskolai környezet változásának bemutatását a negyedik fejezet számos fénykép közzétételével is szemlélteti az 1950–1960-as évektől napjainkig (a fejezet címe megtévesztő: pusztán az ötvenes-hatvanas évekre utal, holott a hetvenes és a nyolcvanas évek életképein át maiakat is közöl, amint ezt az alcímek is jelzik).

Az ötödik fejezet bevezeti a nyelvi énkép fogalmát a kutatásba, és annak a nyelvhasználatra gyakorolt következményeit vizsgálja, betekintést nyújtva az interjúalanyok nyelvi attitűdjeibe is a „legszebb”, illetve a „leghasznosabb” nyelvvel kapcsolatban. A beszámolókból gyűjtött információkat kategóriákba rendezve külön érinti a kommunikációs kudarc jelenségét, amikor a beszélők valamilyen oknál fogva nem tudták érvényesíteni szándékukat, a nyelvi lapszust, amikor a beszélőnek nem jut eszébe az általa egyébként ismert szó, kifejezés vagy nyelvtani forma, a nyelvi botlásokat és átszólásokat, a lexikális rés jelenségét, a kommunikációs szorongás és a nyelvközi tudatosság kérdését. A következtetések levonásakor a szerző kiemeli, hogy a beszámolók reflektált nyelvi énképről tanúskodnak, és hogy a megkérdezett diákok érdekesnek tartották azt, hogy nyelvi szempontok mentén beszélhettek önmagukról. A szerző arra is rávilágít, hogy a világ változásai, a globalizáció és a digitalizáció e téren is érzékeltetik hatásukat: a magyar és a román gyerekek már kevésbé játszanak egymással a játszótéren, sokkal inkább a világ bármely részén élőkkal a virtuális térben, ahol már az angol lesz az elsődleges nyelv.

A magyar tannyelvű iskolák nyelvi szocializációs folyamatait tárgyaló hatodik fejezet részletesen foglalkozik az osztálytermi interakciók nyelvével, a nyelvi rutinoktól a helységnevek és a tulajdonnevek tanításának motivációin és

módszerein át a pedagógusok és az iskolai ügyintézők nyelvi reflexióiig. Ez a fejezet vezet át a következőben (7.) vizsgált kérdésekhez és problémafelvetéshez arról, hogy a beszélők miként értékelik és értelmezik a kétnyelvűségi létben naponta számtalanszor meghozni szükséges nyelv választási döntéseket. A fejezet a nyelvi kódváltás fogalmának körüljárása után a vendégelemek beépülésének típusaira és az azzal kapcsolatos értékítéletekre összpontosít, majd bemutat egy kísérletet is, amelynek során tanárképzős hallgatóknak hipotéziseket kellett megfogalmazniuk megadott nyelvi megnyilatkozások alapján azok szerzőiről, majd ezután saját nyelvhasználati szokásaikra kellett reflektálniuk. Az elemzést ezúttal is egy szemléletes táblázat követi (164–165. lap), amely összefoglalja, hogy mely viszonyulási módok milyen arányban jellemezték a beszélőket, az egyes típusokhoz kulcsszavakat és találó idézeteket rendelve. A lényegre törő, mégis tartalmas kötet egy további érdeme, hogy záró, nyolcadik fejezete a kutatás eredményeire alapozott fejlesztési lehetőségeket is megfogalmaz: felvázolja, miként alkalmazhatók az elméleti ismeretek a gyakorlatban, a tanításban. Az olvasó ötletet kaphat egyéni megfigyelésen és felfedezésen alapuló szociolingvisztikai projekt megvalósításához, az iskolai nyelvi tájkép vizsgálatára buzdító nyelvpedagógiai projekthez, valamint diákok számára adható terepmunka-feladatokhoz.

Tódor Erika-Mária új monográfiája a nyelvtudomány, a pedagógia és a szociológia számos területe számára egyaránt fontos információkkal szolgálhat. Mind a tanulmányokban idézett személyes beszámolók, mind a vizsgálati eredmények és a következtetések hasznos adalékokat nyújtanak jelenlegi, kapcsolódó és további kutatásokhoz, újabb hipotézisek felvetéséhez, de világos felépítésével és nyelvezetével a tanárképzés és a közoktatás minden rendű és rangú résztvevője számára is elgondolkodtató olvasmány lehet.

PARAPATICS ANDREA

Pannon Egyetem, Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet
parapatics.andrea@gmail.com

Köszönet az **EFOP-3.6.1-16-2016-00015** projekt anyagi támogatásáért.